

תנועת הקיבוץ הדתי

כ"ח חשון תשע"א 5.11.2010

גיליון מס' 232

שבת פרשת תולדות

מאת צביקי פורת, קיבוץ עלומים

וְלֹאִים מְלֹאִים יֵאָמְרוּ - לידתו וגלגוליו של המאבק בין ישראל ואדום

הספרות היהודית לדורותיה, החל בספרים החיצוניים, עבור דרך ספרות התנאים והאמוראים, המשך בפיוטים, בסליחות ובקינות, וכלה בפרשנות ובהגות היהודית עד ימינו, זיהתה את אדום כסמל הרשעה, והציבה את עם ישראל בחזית המאבק בה ובסמליה.

ראשיתו של המאבק הזה נעוץ בסיפור על מערכת היחסים בין יעקב ועשיו, המצויה במרכז פרשתנו. סיפור זה בנוי משני רבדים: רובד של סיפור עכשווי ורובד נבואי לעתיד. ואולם, שלא כדרך של הנבואות ההיסטוריות בתורה העומדות בפני עצמן¹, הרי שכאן הרובד הנבואי משולב כולו ברובד הסיפורי, פעמים בגלוי ופעמים ברמז.

מטבע הדברים לא נוכל לעמוד במסגרת זו על כל החלקים הנבואיים שבסיפור ועל כן נתמקד בעקרים שבהם.

וַיִּתְרַצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּה וַתֹּאמֶר אִם-יֵבֶן לְמָה זֶה אֲנֹכִי וַתִּלְךְ לְדָרֶשׁ אֶת-יְהוָה (ברא' כ"ה, כ"ב).
המלה ויתרצצו מתפרשת בלשון ריצה משורש ר.ו.צ. (רש"י, ראב"ע ואחרים) אבל גם בלשון ריב ודיכוי משורש ר.צ.צ. (רש"י פירוש שני)², ועל מנת להסיר ספק מליבנו בדבר טיבה של רציצה זו מבהיר מיד הכתוב:

שְׁנֵי גֵוִים (גויים קרי) בְּבִטְנָה וְשְׁנֵי לְאָמִים מִמֵּעֶיךָ יִפְרְדוּ וְלֹאִים מְלֹאִים יֵאָמְרוּ וְרַב יַעֲבֹד צְעִיר. (שם, שם כ"ג) - הרי לך אזכור נבואי מפורש על המאבק העתידי בין עשיו – אדום לבין יעקב-ישראל.

ומי נוצח? לכאורה הרב-עשיו יעבוד את הצעיר-יעקב, אבל השמטת המלה: את, מעלה ספק בלבנו מי כאן הנושא ומי המושא, וכדברי הרד"ק על אתר:

"והנה הדבר מסופק ולא ביאר מי יעבוד את מי הרב את הצעיר או הצעיר את הרב... והיה זה שלא

נתבאר הענין בנבואה הזו, לפי שלפעמים יעבוד הרב את הצעיר כמו שהיה בימי דוד, ופעמים יעבוד

הצעיר את הרב כמו שהוא היום"

וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אֲדָמוֹנִי כְּלוֹ כְּאֶדְרָת שַׁעַר וַיִּקְרָאוּ שְׁמוֹ עֶשָׂו. וְאַחֲרֵי-כֵן יֵצֵא אָחִיו וַיְדוֹ אֶחָזֵת בְּעֵקֶב עֶשָׂו וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב (כ"ה-כ"ו)

בצד תאור מעשה הלידה כהוויתו בולטים כאן שני רמזים. האחד - היותו של עשיו אדמוני – "סימן הוא שיהא שופך דמים" (רש"י עפ"י ב"ר ס"ג ח'), והשני- אחיזתו של יעקב בעקב עשיו, המתפרשת ללא ספק כמאבק על הבכורה, ורצונו של יעקב-ישראל לזכות בה בכל מחיר, אם בעקיפה אם בעקבה-רמייה. וכך גם פרשו –הוכיחו הנביא הושע: **בְּבִטְוֹן עֵקֶב אֶת-אָחִיו וּבְאֹנוֹ שָׁרָה אֶת-אֱלֹהִים (הושע י"ב ד')**

וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הַשְּׂבָעָה לִי כִּי־אֵם וַיִּשְׁבַּע לוֹ וַיִּמְכֹּר אֶת-בְּכֹרְתוֹ לְיַעֲקֹב (ל"ג).
אפשר לחלוק על דרכו של יעקב בקניית הבכורה³, אבל אין ספק שהתאור המפורט של המכירה ומחירה, אינה בכדי. כדרכו של מקרא בא תאור זה לקבע את תקפותו המשפטית של המהלך, בגלל חשיבותו ההיסטורית⁴.

וְעַל-חֶרְבֶּךָ תַּחֲיֶה וְאֶת-אָחִיךָ תַּעֲבֹד וְהָיָה כְּאִשֶׁר תִּרְיֹד וּפְרִקְתָּ עָלוֹ מֵעַל צְוֹאנֶךָ (כ"ז מ')
הרי לך, בתוך "ברכת" יצחק לעשיו, נבואה מפורשת על מאבק הדמים העתידי בין הלאומים הללו. עם בריחתו של יעקב פדנה ארם, עוברת מערכת היחסים המורכבת הזו פסק זמן אך היא שבה ומופיעה בתאור המפגש ביניהם עם שובו של יעקב ארצה. המפגש הטעון הזה רווי במסרים נבואיים גלויים ורמוזים, שכל חכמי הדורות מאז כן עתה עושים בהם שימוש אקטואלי.

לענין זה נציין במיוחד את פרשנותו הטיפולוגית של הרמב"ן המתבססת על הכלל: כל מה שאירע לאבות סימן לבנים, והולך בנתיב שסללו חכמים לפניו הרואים ברומי ובנצרות את גלגולה של אדום המקראית. בהקדמתו לפרשת וישלח כותב הרמב"ן כך:

¹ כגון ברכת יעקב לבניו (ברא' מ"ט א-כ"ו), נאום בלעם (במדבר כ"ג-כ"ד), וברכת משה לשבטים (דברים ל"ג)

² כגון שופטים (י' ח') שמואל (י"ב ד') עמוס (ד' ט"ו) ועוד

³ המקרא עצמו רומז לכך בביטוי "ויזד יעקב נזיד" המתפרש לשני פנים גם כפשוטו וגם כפעולה מכוונת. כך גם מרגיש עשיו באמרו: "... ויעקבני זה פעמים, את בכרתי לקח וכו'" (כ"ז ל"ו)

⁴ כגון מערת המכפלה (בראשית כ"ג ג-כ'), קנית החלקה בשכם (בראשית ל"ג ו-ט), קנית מקום המקדש (ש"מ"ב כ"ד ח-כ"ה), קנית השדה מחנמאל (ירמיהו ל"ב ו-מ"ד) ועוד

ויש בה (בפרשה) עוד רמז לדורות, כי כל אשר אירע לאבינו עם עשיו אחיו יארע לנו תמיד עם בני עשיו.

ואחרי הקדמה זו הולך הרמב"ן ומוצא בתיאור המפגש רמזים הסטוריים רבים, מהן אקטואליים לימיו. למשל, על הפסוק **וְהָיָה הַמַּחְנֶה הַנֶּשְׂאָר לְפִלְיָה (ל"ב ט')**, אומר הרמב"ן: וגם זה ירמוז, שלא יגזרו עלינו בני עשיו (כלומר מלכי אירופה הנוצרים) למחות את שמנו אבל יעשו רעתם עם קצתנו, בקצת הארצות שלהם מלך אחד גוזר בארצו על ממוננו או על גופנו, ומלך אחר מרחם במקומו ומציל הפלטים.

וכך הולכת לה מערכת היחסים הזו, וצוברת איבה בכנפיה, לאורך ההיסטוריה: כך לוקח עשיו את כל משפחתו **"וַיֵּלֶךְ אֶל-אָרְצָא מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיר" (ברא' ל"ו ו')**, וכך, לפני משה למלך אדום לעבור בארצו מגיב הלה בבוטות: **לֹא תַעֲבֹר בִּי פֶן-בְּחָרָב אֵצֶא לְקָרְאתְךָ (במדבר כ' י"ח)**, ושולח את ישראל לרדת דרומה, ולסבוב את ארץ אדום ממזרח עד שקצרה נפשם בדרך (במדבר כ"א ד'-ו', דב' ב' א').

בגלל קוצר היריעה לא נוכל לתאר כיצד התגלגלה האיבה הזו בין שתי האומות להקזת דם הדדית **בתקופת המלוכה**, מהן הסיבות לביטויי השנאה התהומיים לאדום שהלכו והתפתחו **בספרות הנבואה**, וכן לתאר את יחסי ישראל אדום **משיבת ציון ועד כיבוש אדומיאה** בידי יוחנן הורקנוס בשנת 125 לפנה"ס, והגיור שבא בעקבותיו. מכל מקום, עם היעלמותה של אדום האתנית מבמת ההיסטוריה נתגלגלה השנאה לאדום וקנתה לה שבת בקיסרות רומי, ומשם נתגלגלה לעולם הנוצרי, עד שאדום והנצרות הפכו לשם נרדף.

השאלה כיצד קרה הדבר היא סוגיה נפרדת. אבל דוגמאות לאין ספור לזהות הזו פזורות לאורך הספרות היהודית, מחורבן בית שני ועד לדור השואה, וכמעט בכל קינה, סליחה, פיוט או שירת חג ומועד נמצא את עקבותיה. הצד השווה בכולם הוא הכמיהה למפלת אדום כמייצגת כוחות הרשע מחד, והציפייה לגאולה שלמה, מאידך. דוגמא יפה לכך נמצאת בבית האחרון של הפיוט מעוז צור, ששירתו ממששת ובאה:

חשוף זרוע קדשך	וקרב קץ הישועה
נקם נקמת דם עבדיך	מאומה הרשעה
כי ארכה השעה	ואין קץ לימי הרעה
דחה אדמון בצל צלמון	הקם לנו רועים שבעה

הנה כך, מכנה הפייטן באשכנז את המלוכות הנוצרית בשם אדמון שהוא כינויו של עשיו (בראשית כ"ה כ"ד). תפילתו היא שבעקבות נפילת אדום תבוא הגאולה מגיא צלמוות ע"י שבעת הרועים (מיכה ה' ד') כשדוד מלך ישראל עומד בראשם (בבלי סוכה נ"ב). ואנחנו אין לנו אלא להצטרף לשירתו-תפילתו.

צביקי פורת, חבר קיבוץ עלומים. מרכז מחלקת משק בקיבוץ הדתי, בעל תואר בכלכלה מהפקולטה לחקלאות של האוניברסיטה העברית ותואר שני בתנ"ך מאוניברסיטת בר-אילן. לומד תורה להנאתו.

אפשר לקבל את דף פרשת השבוע של הקיבוץ הדתי בדואר אלקטרוני או לראות אותו באינטרנט באתר של הקיבוץ הדתי בכתובת: www.kdati.org.il/parashat.hashavua.htm

כדי לקבל את הדף בכל שבוע בדואר אלקטרוני, יש לשלוח הודעה אל: webmaster@kdati.org.il ולרשום subscribe בשורת הנושא. כדי להפסיק, יש לכתוב unsubscribe בשורת הנושא.

תגובות למאמרים וכן הצעות לכתוב מאמרים, יש לשלוח אל: webmaster@kdati.org.il

אתר האינטרנט של תנועת הקיבוץ הדתי: www.kdati.org.il

הקיבוץ הדתי, דובנוב 7, ת.ד. 40015, תל אביב 64732 | טל: 03-607-2777 | פקס: 03-695-7039